

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Νεοφύτου Βάμβα 6 (3ος όρ.), 10674 Αθήνα, τηλ: 210 7233221-2; φαξ: 210 7233217;
e-mail: info@nchr.gr, website: www.nchr.gr

Παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «για τη δίκαιη δίκη και την εύλογη διάρκεια αυτής»*

Στο πλαίσιο του θεσμικού ρόλου της ως συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η ΕΕΔΑ υποβάλλει τις ακόλουθες παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου «για τη δίκαιη δίκη και την εύλογη διάρκεια αυτής» (Σ/Ν):

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

1. Η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει τις προσπάθειες της Πολιτείας για την αντιμετώπιση του διαρκώς οξυνόμενου προβλήματος της μακράς διάρκειας των δικών που θίγει το κατοχυρωμένο από το Σύνταγμα και το ευρωπαϊκό και διεθνές δίκαιο θεμελιώδες δικαίωμα σε παροχή αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Το Σ/Ν αυτό τροποποιεί σημαντικές δικονομικές διατάξεις που διέπουν τις διαδικασίες ενώπιον όλων των δικαστηρίων της χώρας και έρχεται να προστεθεί σε σειρά πρόσφατων νόμων με τους οποίους επιχειρήθηκε άμβλυση του προβλήματος.

2. Η Αιτιολογική Έκθεση του Σ/Ν τονίζει την κρισιμότητα της σημερινής κατάστασης. Δεν επικαλείται όμως συγκεκριμένη αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των προηγούμενων νόμων, με την οποία να έχουν εντοπιστεί οι λόγοι για τους οποίους τα ληφθέντα μέτρα δεν επέφεραν τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα και από την οποία να συνάγεται σε ποιους τομείς είναι αναγκαία νέα και τι είδους μέτρα. Απλώς αναφέρει, γενικά και αόριστα, ότι «αξιοποιείται όλη η πείρα του παρελθόντος». Το Σ/Ν περιέχει ορισμένα θετικά στοιχεία, όπως

* Οι παρούσες παρατηρήσεις εγκρίθηκαν ομόφωνα από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ στην από 26.01.2012 συνεδρίασή της. Εισηγήτρια Σ. Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου, Εκπρόσωπος του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας.

την επέκταση της πιλοτικής δίκης στο Ελεγκτικό Συνέδριο, την εισαγωγή των υποθέσεων σε συμβούλιο, μετά από πιλοτική δίκη στο ΣτΕ, ή την αποδοχή προδήλως βάσιμου ένδικου βοηθήματος ή μέσου στο ΣτΕ ή σε διοικητικό δικαστήριο σε συμβούλιο. Εντούτοις, οι αλληπάλληλες και αναξιολόγητες «βαθιές» ή «τολμηρές» «τομές» – όπως χαρακτηρίζονται συνήθως – στη δικονομική νομοθεσία όλων των κλάδων της Δικαιοσύνης δεν εξυπηρετούν την ασφάλεια δικαίου, που είναι απαραίτητη για την επιτυχία των λαμβανόμενων μέτρων και την παροχή αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας στους ιδιώτες.

3. Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τη μνεία, στην Αιτιολογική Έκθεση του Σ/Ν, και του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, ο οποίος, βάσει της Συνθήκης της Λισαβόνας, απέκτησε ισχύ ίση με εκείνη των Συνθηκών της ΕΕ, από την 1^η Δεκεμβρίου 2009. Υπογραμμίζει δε η ΕΕΔΑ, ότι το θεμελιώδες δικαίωμα σε αποτελεσματική δικαστική προστασία, που κατοχυρώνει το άρθρο 47 του Χάρτη, ίσχυε ήδη στην έννομη τάξη της ΕΕ, εδώ και πολλά χρόνια, βάσει γενικής αρχής που διατύπωσε το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, ήδη Δικαστήριο της ΕΕ, εμπνεόμενο από τα άρθρα 6 και 13 ΕΣΔΑ και τις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών.¹ Το θεμελιώδες αυτό δικαίωμα περιλαμβάνει δέσμη ειδικότερων δικαιωμάτων, κατά τη νομολογία τόσο του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) όσο και του Δικαστηρίου της ΕΕ, που εξελίσσονται παράλληλα.

4. Την επείγουσα ανάγκη αντιμετώπισης του προβλήματος της μακράς διάρκειας των δικών, που έχει επισύρει σωρεία καταδικών της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ, έχει τονίσει η ΕΕΔΑ επανειλημμένα, και πιο πρόσφατα στις παρατηρήσεις της για το νομοσχέδιο «Εξορθολογισμός διαδικασιών και επιτάχυνση της διοικητικής δίκης και άλλες διατάξεις», το οποίο έγινε Ν. 3900/2010². Οι καταδικές της Ελλάδας αφορούν παραβίαση του άρθρου 6, παρ. 1, ΕΣΔΑ (δικαίωμα σε δίκαιη δίκη), αλλά και του άρθρου 13 ΕΣΔΑ (δικαίωμα σε αποτελεσματικό εθνικό ένδικο βοήθημα). Στις πιο πάνω παρατηρήσεις της, η

¹ Πρώτη σχετική απόφαση, η ΔΕΚ 15.05.1986, υπόθ. 222/84, *Johnston*, Συλλ. 1986, 1651.

² Παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Εξορθολογισμός διαδικασιών και επιτάχυνση της διοικητικής δίκης και άλλες διατάξεις», 21.10.2010: www.nchr.gr . Ν. 3900/2010, ΦΕΚ Α' 213/17.12.2010.

ΕΕΔΑ επανέλαβε την επείγουσα ανάγκη εισαγωγής *ειδικού ένδικου βοηθήματος* που να ικανοποιεί τις απαιτήσεις του άρθρου 13 ΕΣΔΑ.

5. Λόγω του περιορισμένου χρόνου που διαθέτει για το σχολιασμό αυτού του πολύ εκτεταμένου και περίπλοκου Σ/Ν, η ΕΕΔΑ περιορίζεται σε ενδεικτικές παρατηρήσεις για ορισμένα ζητήματα που συνάπτονται με υπερνομοθετικά κατοχυρωμένα θεμελιώδη δικαιώματα. Υπενθυμίζει δε εξ αρχής, ότι η επιδίωξη της επιτάχυνσης των δικών *δεν δικαιολογεί μέτρα που περιορίζουν το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο ή τις λοιπές εγγυήσεις δίκαιης δίκης ή θίγουν άλλα θεμελιώδη ατομικά ή κοινωνικά δικαιώματα ή συνεπάγονται εκπτώσεις στην ποιότητα της παρεχόμενης δικαστικής προστασίας.*

I. Η ευθύνη του Δημοσίου και των ν.π.δ.δ. για την καθυστέρηση των δικών

6. Στις προαναφερόμενες παρατηρήσεις της σχετικά με το νομοσχέδιο που έγινε Ν. 3900/2010, η ΕΕΔΑ επέστησε την προσοχή στη διαπίστωση της Αιτιολογικής Έκθεσης εκείνου του νομοσχεδίου, ότι κύρια αίτια του συντριπτικού όγκου των εκκρεμών διοικητικών υποθέσεων είναι η *«κακοδιοίκηση, η οποία, σε συνδυασμό με τη δαιδαλώδη πολυνομία, αποτελεί πραγματική «μηχανή παραγωγής» διαφορών»,* και η *«αλόγιστη άσκηση ένδικων βοηθημάτων και μέσω των από το Δημόσιο και τα ν.π.δ.δ.».*

7. Τόνισε δε τότε η ΕΕΔΑ: *«γιαυτό, και οι επιτυχεστερες δικονομικές μεταρρυθμίσεις δεν αρκούν, όσο η λειτουργία και η νοοτροπία της Διοίκησης δεν αλλάζει. Υπό τις παρούσες όμως συνθήκες, μόνο με τη δραστική μείωση των ένδικων μέσων που ασκούν το Δημόσιο και τα ν.π.δ.δ. μπορεί να επιτευχθεί αξιόλογη μείωση του φόρτου των δικαστηρίων».*

8. Γι' αυτό το ζήτημα, η ΕΕΔΑ επικαλέστηκε ειδικότερη άποψη που διατυπώθηκε στην απόφαση της Διοικητικής Ολομέλειας του ΣτΕ 4/2010, με την οποία προτάθηκαν διατάξεις που περιλήφθηκαν στον Ν. 3900/2010. Κατά την άποψη αυτή, *«ουσιώδης επιτάχυνση της διαδικασίας ενώπιον του ΣτΕ είναι απολύτως αδύνατο να επιτευχθεί χωρίς δραστική μείωση του αριθμού των υποθέσεων που εισάγονται ενώπιόν του. Η μείωση αυτή δεν μπορεί βεβαίως να επιτευχθεί με νομοθετικά μέτρα που θα απέκλειαν ή θα παρεμπόδιζαν υπέρμετρα το κατοχυρούμενο από το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ δικαίωμα των*

πολιτών να ζητούν την ακύρωση παρανόμων πράξεων ή παραλείψεων της Διοικήσεως. Για το λόγο αυτό, *το μόνο, κατ'ουσία, μέσο* που διαθέτει ο κοινός νομοθέτης για να επιτύχει τη δραστική μείωση των εισαγομένων ενώπιον του ΣτΕ υποθέσεων, *είναι η δραστική μείωση των ενδίκων μέσων που ασκούν το Δημόσιο και τα ν.π.δ.δ.*, δηλαδή, νομικά πρόσωπα, τα οποία, *ως φορείς ασκήσεως δημόσιας εξουσίας, δεν αποτελούν υποκείμενα του δικαιώματος δικαστικής προστασίας*, που κατοχυρώνουν υπέρ των πολιτών το Σύνταγμα και η ΕΣΔΑ». ³

9. Η άποψη αυτή υπενθυμίζει την *«επιμονή της Διοικήσεως να εξαντλεί όλα, ανεξαιρέτως, τα προβλεπόμενα στο νόμο ένδικα μέσα κατά των δικαστικών αποφάσεων που δέχονται ένδικα βοηθήματα πολιτών»*. «Αν μελετηθούν σοβαρά οι συνέπειες της αλόγιστης ασκήσεως ενδίκων μέσων από το Δημόσιο και τα ν.π.δ.δ. (και μάλιστα όχι μόνον από την άποψη της υπέρμετρης επιμηκύνσεως του χρόνου επιλύσεως των διαφορών, αλλά και από την άποψη της προκαλουμένης σπατάλης πόρων), θα διαπιστωθεί ότι οι συνέπειες αυτές είναι κατά πολύ βαρύτερες από τις όποιες συνέπειες θα είχε ο περιορισμός της δυνατότητας της Διοικήσεως να ασκεί αίτηση αναιρέσεως ή έφεση».

10. Οι προαναφερόμενες παρατηρήσεις ισχύουν για δίκες σε κάθε δικαστήριο, όπου διάδικος είναι το Δημόσιο ή ν.π.δ.δ. Εξακολουθούν δε να είναι κρίσιμες, όπως δείχνει η καθημερινή κατάσταση στα δικαστήρια, που εμφανέστατα οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην πανθομολογούμενη αλόγιστη άσκηση ενδίκων μέσων εκ μέρους του Δημοσίου και των ν.π.δ.δ. Θα ήταν, συνεπώς, ευχής έργο, αν ο νομοθέτης λάμβανε υπόψη τις παρατηρήσεις αυτές και τις προτάσεις για συγκεκριμένα μέτρα που τις ακολουθούν.

II. Η πιλοτική απόφαση Αθανασίου κατά Ελλάδας

11. Εν τω μεταξύ, το ΕΔΔΑ εξέδωσε σχετική *«πιλοτική απόφαση»* κατά της Ελλάδας (*Β. Αθανασίου κλπ κατά Ελλάδας*)⁴. Οι πιλοτικές αποφάσεις αφορούν

³ Πρακτικό Διοικητικής Ολομέλειας ΣτΕ 4/2010, ειδικότερη άποψη σχετικά με τη διάταξη που έγινε άρθρο 12 του Σ/Ν. Οι υπογραμμίσεις δικές μας. Η άποψη αυτή επικαλείται τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ *Radio France κατά Γαλλίας*, 23.09.2003, παρ. 26 (επί του παραδεκτού), *Ιερές Μονές κατά Ελλάδας*, 09.12.1994, παρ. 49, και *Εμπορικό, Βιομηχανικό και Αγροτικό Επιμελητήριο της Τιμσοαρά κατά Ρουμανίας*, 16.07.2009, σκ. 15. Στις αποφάσεις αυτές προσθέτουμε και τις ΕΔΔΑ *Section de commune d'Antilly κατά Γαλλίας*, 23.11.1999 (επί του παραδεκτού), και *Danderyds Kommun κατά Σουηδίας*, 07.06.2001 (επί του παραδεκτού).

⁴ ΕΔΔΑ *Β. Αθανασίου κατά Ελλάδας*, 21.12.2010, που έγινε τελεσίδικη την 21.03.2011.

κράτη όπου οι παραβιάσεις της ΕΣΔΑ οφείλονται σε προβλήματα δομικά ή συστημικά, για την αντιμετώπιση των οποίων απαιτούνται ειδικά εθνικά μέτρα. Με την πιλοτική απόφαση, το ΕΔΔΑ δεν αρκείται σε καταδίκη· ζητεί από το καταδικαζόμενο κράτος και τη λήψη ειδικών μέτρων για την ταχύτερη και πιο αποτελεσματική εξάλειψη των δυσλειτουργιών που θίγουν κατοχυρωμένα από την ΕΣΔΑ δικαιώματα.

12. Το ΕΔΔΑ θεώρησε ότι έπρεπε να εκδώσει πιλοτική απόφαση κατά της Ελλάδας, λόγω του σοβαρού και χρόνιου χαρακτήρα του προβλήματος της καθυστέρησης των δικών και της μη εισαγωγής του απαιτούμενου για την αντιμετώπιση του ειδικού ένδικου βοηθήματος, που είχε ζητήσει, από το 2007, και η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στο πλαίσιο της αρμοδιότητάς της για την παρακολούθηση της συμμόρφωσης προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ⁵. Η Επιτροπή Υπουργών είχε ζητήσει επιμόνως την επίσηυση της έκδοσης νόμου με στόχο την επιτάχυνση των δικών και τη λήψη και πρόσθετων μέτρων, όπως τη δημιουργία επιπλέον θέσεων δικαστών και διοικητικού προσωπικού των δικαστηρίων και την ενίσχυση της υποδομής τους, καθώς και τη θέσπιση αποτελεσματικού ένδικου βοηθήματος για την ικανοποίηση του δικαιώματος σε επίλυση των διαφορών εντός λογικού χρόνου.

13. Με την απόφαση *Αθανασίου*, το ΕΔΔΑ καταδίκασε την Ελλάδα για παραβίαση των άρθρων 6, παρ. 1, και 13 ΕΣΔΑ. Παραπέμποντας δε στη νομολογία του, υπενθύμισε ότι τα καλύτερα μέτρα αντιμετώπισης του προβλήματος είναι τα προληπτικά. Το άρθρο 6, παρ. 1, ΕΣΔΑ υποχρεώνει τα συμβαλλόμενα κράτη να οργανώσουν το δικαιοδοτικό σύστημά τους, έτσι ώστε τα δικαστήριά τους να είναι σε θέση να εκπληρώσουν κάθε απαίτηση της διάταξης αυτής. Έτσι, πιο αποτελεσματική λύση είναι η θέσπιση ένδικου βοηθήματος που επιφέρει επιτάχυνση των δικών. Αυτό μπορεί να συνδυαστεί με αποζημιωτικό ένδικο βοήθημα (όπως έχει γίνει σε ορισμένα κράτη). Πάντως, μπορεί να εισαχθεί και μόνον αποζημιωτικό ένδικο βοήθημα, αρκεί να είναι αποτελεσματικό.

14. Η απόφαση *Αθανασίου* υπενθυμίζει και τα κριτήρια βάσει των οποίων θα κριθεί η αποτελεσματικότητα του αποζημιωτικού ένδικου βοηθήματος:

⁵ Résolution intérimaire CM/ResDH(2007)74.

- Η εκδίκασή του πρέπει να μην καθυστερεί.
- Το επιδικαζόμενο ποσό πρέπει να καταβάλλεται σύντομα (το αργότερο έξι μήνες αφού η απόφαση καταστεί εκτελεστή).
- Οι δικονομικοί κανόνες που διέπουν την αποζημιωτική δίκη πρέπει να είναι σύμφωνοι με τις αρχές της δίκαιης δίκης.
- Οι σχετικοί με τα έξοδα της δίκης κανόνες δεν πρέπει να επιβάλλουν δυσβάστακτο βάρος στους διαδίκους.
- Το ποσό της αποζημίωσης δεν πρέπει να είναι ανεπαρκές σε σχέση με τα ποσά που επιδικάζει το ΕΔΔΑ σε παρόμοιες υποθέσεις, και να περιλαμβάνει τη χρηματική και ηθική ζημία που προκάλεσε η καθυστέρηση. Υπάρχει ισχυρό τεκμήριο, ότι η μακρά διάρκεια της δίκης προκαλεί ηθική βλάβη. Σε περίπτωση που ο εθνικός δικαστής κρίνει ότι η ηθική βλάβη είναι ελάχιστη ή ανύπαρκτη, πρέπει να αιτιολογεί επαρκώς αυτήν την κρίση του.
- Κατά πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, για να κριθεί αν υπήρξε καθυστέρηση που συνιστά παράβαση του άρθρου 6, παρ. 1, ΕΣΔΑ, και συνεπώς και για την επιδίκαση αποζημίωσης, λαμβάνεται υπόψη *η συνολική διάρκεια της δίκης, σε όλα τα στάδιά της*, και έως το χρονικό σημείο, κατά το οποίο ο διάδικος μπορεί να λάβει επίσημο αντίγραφο της τελικής απόφασης. Μάλιστα, όταν αναγκαία προϋπόθεση της εισαγωγής της υπόθεσης σε δικαστήριο είναι η άσκηση διοικητικής προσφυγής, η περίοδος που λαμβάνεται υπόψη αρχίζει από την άσκηση της προσφυγής αυτής⁶.

15. Καταλήγοντας, το ΕΔΔΑ αποφαινεται ότι:

«μολονότι αναγνωρίζει ορισμένες πρόσφατες εξελίξεις στην ελληνική έννομη τάξη [ιδίως τη θέσπιση του Ν. 3659/2008], θεωρεί ότι οι εθνικές αρχές οφείλουν να θεσπίσουν, *χωρίς καθυστέρηση, ένδικο βοήθημα*, ή συνδυασμό ένδικων βοηθημάτων, που να εξασφαλίζει πράγματι αποτελεσματική αποκατάσταση της ζημίας από υπερβολική διάρκεια των διαδικασιών. Τα ένδικα αυτά βοηθήματα πρέπει να είναι σύμφωνα με τις αρχές της ΕΣΔΑ [...] και να τεθούν σε ισχύ *εντός ενός έτους* από την τελεσιδικία της [απόφασης *Αθανασίου*].»

⁶ ΕΔΔΑ *Κοροσίδου κατά Ελλάδας*, 10.02.2011, σκ. 29.

Καθώς η απόφαση έγινε τελεσίδικη την 21^η Μαρτίου 2011, η προθεσμία για τη θέσπιση του απαιτούμενου ένδικου βοηθήματος λήγει την 21^η Μαρτίου 2012.

16. Η απόφαση *Αθανασίου* αφορά καθυστέρηση διοικητικής δίκης. Παρότι όμως οι περισσότερες καταδικές της Ελλάδας αφορούν διοικητικές δίκες, το συστημικό πρόβλημα εκδηλώνεται με την ίδια οξύτητα σε όλους του κλάδους της Δικαιοσύνης, όπως είναι γνωστό, το διαπιστώνει η απόφαση αυτή και άλλη νομολογία του ΕΔΔΑ και το δέχεται και η Αντιολογική Έκθεση του Σ/Ν.

17. Είναι έτσι απορίας άξιο – συνιστά δε και *παράβαση της ΕΣΔΑ* – ότι το Σ/Ν, ενώ περιέχει ρυθμίσεις για όλους τους κλάδους της Δικαιοσύνης, εισάγει ειδικό ένδικο βοήθημα για καθυστερήσεις στη Διοικητική Δικαιοσύνη μόνο.

18. Η προθεσμία που έθεσε το ΕΔΔΑ με την απόφαση *Αθανασίου* αφορά τη θέσπιση του ειδικού ένδικου βοηθήματος. Παράλληλα, το ΕΔΔΑ αναγνώρισε τις έως τότε νομοθετικές εξελίξεις (πιο πάνω αριθ. 14), ενώ ακολούθησαν ο Ν. 3900/2010, για τη διοικητική δίκη, ο Ν. 3904/2010, για την ποινική δίκη⁷, και ο Ν. 3994/2011⁸ που αφορά την πολιτική δίκη, αλλά περιέχει και τροποποιήσεις του Ν. 3900/2010. Έτσι, θα αρκούσε, προς το παρόν, η θέσπιση αποτελεσματικού ειδικού ένδικου βοηθήματος (για όλους όμως τους κλάδους της Δικαιοσύνης), με παράλληλη συστηματική αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των ήδη ληφθέντων μέτρων, πλήρωση τουλάχιστον των κενών θέσεων δικαστικών λειτουργιών και ενίσχυση του προσωπικού και της υποδομής των δικαστηρίων.

III. Η αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση (άρθρα 53 – 58 Σ/Ν)

19. Με τα άρθρα 53-58 του Σ/Ν εισάγεται ένδικο βοήθημα με τον τίτλο *«αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση»*, που αφορά αδικαιολόγητη καθυστέρηση διοικητικής δίκης. Ανεξάρτητα από το ότι ειδικό ένδικο βοήθημα έπρεπε να εισαχθεί για καθυστερήσεις σε κάθε κλάδο της Δικαιοσύνης, όπως σημειώθηκε ήδη (πιο πάνω αριθ. 15-16), παρατηρούμε τα εξής σχετικά με την αίτηση αυτή:

20. Καταρχάς, ενώ οι λοιπές διατάξεις του Σ/Ν αποτελούν τροποποιήσεις ή προσθήκες στη δικονομική νομοθεσία, οι διατάξεις των άρθρων 53-58 δεν

⁷ Ν. 3904/2010 «Εξορθολογισμός και βελτίωση στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 218/23.12.2010).

⁸ Ν. 3994/2011 «Εξορθολογισμός και βελτίωση στην απονομή της πολιτικής δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 165/25.7.2011).

εντάσσονται στον Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας ή στο ΠΔ 18/1989 που διέπει τη διαδικασία στο ΣτΕ, πράγμα που δεν εξυπηρετεί την ασφάλεια δικαίου. Εξάλλου, είναι αμφίβολο κατά πόσο η εν λόγω αίτηση ικανοποιεί τις απαιτήσεις του άρθρου 13 ΕΣΔΑ. Ειδικότερα:

21. Κατά το άρθρο 55 του Σ/Ν «η αίτηση ασκείται ανά βαθμό δικαιοδοσίας», ο δε αιτών «δεν μπορεί να ζητήσει δικαίη ικανοποίηση για υπέρβαση εύλογης διάρκειας της δίκης, η οποία έλαβε χώρα σε προηγούμενο βαθμό δικαιοδοσίας με αφορμή την κατάθεση αίτησης για καθυστέρηση δίκης από ανώτερο δικαστήριο». Είναι βέβαια θετικό, το ότι δεν χρειάζεται να περιμένει το θύμα της καθυστέρησης, να καταστεί αμετάκλητη η απόφαση για να ζητήσει δικαίη ικανοποίηση. Δεδομένου όμως ότι πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ολόκληρη η διάρκεια της δίκης (πιο πάνω αριθ. 14), με το εισαγόμενο σύστημα δεν λαμβάνονται υπόψη επαρκώς οι προϋποθέσεις που θέτει το ΕΔΔΑ για τη συμμόρφωση προς το άρθρο 13 ΕΣΔΑ.

22. Πράγματι, μπορεί σε ένα βαθμό δικαιοδοσίας να μην υπάρχει μεγάλη καθυστέρηση, οπότε για το βαθμό αυτόν δεν θα επιδικαστεί αποζημίωση. Εντούτοις, η διάρκεια της δίκης σ'αυτόν το βαθμό, προστιθέμενη στη διάρκειά της σε άλλους βαθμούς (ή και ενώπιον του διοικητικού οργάνου όπου έπρεπε τυχόν να ασκηθεί διοικητική προσφυγή), μπορεί να συμβάλει σε επέκταση της όλης διάρκειας της δίκης, έτσι ώστε να συντρέχει παράβαση της ΕΣΔΑ. Πώς όμως θα επανορθωθεί αυτή η παράβαση;

IV. Η αλματώδης αύξηση των παραβόλων

23. Το Σ/Ν εισάγει ως μέσο επίλυσης του προβλήματος την αλματώδη αύξηση των παραβόλων για την άσκηση ένδικων βοηθημάτων και μέσων σε όλα τα δικαστήρια. Σε περίπτωση μη καταβολής, το ένδικο βοήθημα απορρίπτεται ως απαράδεκτο.

24. Κατά πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ κατοχυρώνει αποτελεσματικό δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο. Το δικαίωμα αυτό δεν είναι απόλυτο. Δεδομένου ότι υπόκειται από τη φύση του σε κρατική ρύθμιση, επιδέχεται κάποιους περιορισμούς, οι οποίοι όμως δεν επιτρέπεται να θίγουν την ουσία του δικαιώματος. Ένας περιορισμός της πρόσβασης σε δικαστήριο δεν είναι σύμφωνος προς το άρθρο 6, παρ. 1, ΕΣΔΑ, παρά μόνον εάν

έχει ένα νόμιμο σκοπό και αν υπάρχει εύλογη σχέση αναλογικότητας μεταξύ των χρησιμοποιούμενων μέσων και του επιδιωκόμενου σκοπού.⁹

25. Ο εκ μέρους του ΕΔΔΑ έλεγχος της συμβατότητας συγκεκριμένων περιορισμών προς το άρθρο 6, παρ. 1, «στηρίζεται στην αρχή ότι η ΕΣΔΑ αποσκοπεί στην προστασία δικαιωμάτων όχι θεωρητικών και ανώφελων, αλλά συγκεκριμένων και αποτελεσματικών. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο, λόγω της εξέχουσας θέσης που έχει το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη»¹⁰. Αυτά ισχύουν και για τις προϋποθέσεις παραδεκτού ενός ένδικου βοηθήματος ή μέσου.

26. Το ΕΔΔΑ δέχεται καταρχήν το επιτρεπτό περιορισμών με τη μορφή επιβολής οικονομικής επιβάρυνσης προς το συμφέρον της καλής απονομής της Δικαιοσύνης. Πρέπει όμως οι περιορισμοί να δικαιολογούνται από τις ειδικές περιστάσεις της υπόθεσης ή την οικονομική κατάσταση του προσώπου που προσφεύγει στη Δικαιοσύνη. Έκρινε δε αντίθετο προς το άρθρο 6, παρ. 1, ΕΣΔΑ ένα πάγιο και ενιαίο τέλος επιβαλλόμενο από τον νόμο σε όλους, αδιακρίτως, για την άσκηση ένδικου βοηθήματος ή μέσου. Ιδιαίτερη σημασία αποδίδει το ΕΔΔΑ στο στάδιο κατά το οποίο επιβάλλεται ο περιορισμός. Έτσι, σε περίπτωση που η καταβολή ενιαίου και πάγιου τέλους επιβαλλόταν κατά το αρχικό στάδιο της διαδικασίας, ως προϋπόθεση του παραδεκτού του ένδικου βοηθήματος (όπως συμβαίνει με το παράβολο), το ΕΔΔΑ έκρινε ότι θιγόταν η ουσία του δικαιώματος πρόσβασης σε δικαστήριο. Κι αυτό, επειδή δεν εξασφαλιζόταν δίκαιη ισορροπία μεταξύ, αφενός, του συμφέροντος του κράτους να εισπράττει έξοδα της διαδικασίας, και αφετέρου, του συμφέροντος των προσφευγόντων να ασκήσουν τις αξιώσεις τους ενώπιον των δικαστηρίων.¹¹

27. Είναι, συνεπώς, προφανές ότι, όταν ένα πολύ μεγάλο και ραγδαία αυξανόμενο τμήμα του πληθυσμού της Ελλάδας είναι εκτεθειμένο σε φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό¹², όταν, κατά την ε.γ.σ.ε. 2011, το κατώτατο

⁹ ΕΔΔΑ *Kreuz κατά Πολωνίας*, 19.06.2001, σκ. 52-55, *V. M. κατά Βουλγαρίας*, 08.09.2006, σκ. 41-44.

¹⁰ ΕΔΔΑ *Kreuz κατά Πολωνίας*, σκ. 57, *Weissman κατά Ρουμανίας*, σκ. 37.

¹¹ ΕΔΔΑ *Weissman κατά Ρουμανίας*, 23.10.2006, σκ. 35-43, *Apostol κατά Γεωργίας*, 28.02.2007, σκ. 65.

¹² Κατά τη EUROSTAT, το 2010, το 27,7% του πληθυσμού μας (πάνω από 3.000.000 άτομα) βρισκόταν σε κίνδυνο φτώχειας και αποκλεισμού ή κάτω από το όριο της φτώχειας: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/income_social_inclusion_living_conditions/data/database και http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-08022012-AP/EN/3-

ημερομίσθιο είναι 33,57 Ευρώ και ο κατώτατος μηνιαίος μισθός 751,39 Ευρώ, και βάσει του 2^{ου} Μνημονίου μειώνονται κατά 22%, η εισαγωγή ή αύξηση με το Σ/Ν παραβόλων, σε απόλυτο και ενιαίο ύψος που φτάνει έως τα 300-400 Ευρώ, και μάλιστα με ποινή απαραδέκτου του ένδικου βοηθήματος ή μέσου, θα θίξει καιρία το δικαίωμα σε δικαστική προστασία μεγάλου αριθμού προσώπων. Κι αυτό, σε περίοδο σοβαρών και εντεινόμενων αναταράξεων στον εργασιακό και ασφαλιστικό τομέα και περιορισμού ή στέρησης θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων, οπότε μεγάλος αριθμός ατόμων έχει εντονότερη από ποτέ ανάγκη αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας.

28. Επίσης, με την αλματώδη αύξηση των παραβόλων *δυσχεραίνεται η πρόσβαση στη Δικαιοσύνη μόνο για τους ιδιώτες*, αφού μόνον αυτοί τα καταβάλλουν, πράγμα ασύμβατο με την ΕΣΔΑ. Την κύρια ευθύνη όμως για την επιβάρυνση των δικαστηρίων φέρουν το Δημόσιο και τα ν.π.δ.δ. (πιο πάνω αριθ. 6-10). Γιαυτό, η ΕΕΔΑ έχει προτείνει, όταν απορρίπτεται ένδικο βοήθημα ή μέσο που έχει ασκήσει το Δημόσιο ή ν.π.δ.δ., να του επιβάλλεται *σημαντικά αυξημένη δικαστική δαπάνη και σημαντική χρηματική ποινή* που θα ενεργήσουν αποτρεπτικά¹³. Έτσι μπορεί να ελαφρυνθεί το βάρος των δικαστηρίων χωρίς να δημιουργείται ζήτημα ισότητας των διαδικών, ενόψει και του ότι *η ΕΣΔΑ προστατεύει τον ιδιώτη έναντι της Διοίκησης και όχι τη Διοίκηση έναντι του ιδιώτη* (βλ. πιο πάνω αριθ. 8).

29. Η ρητή πρόβλεψη των προαναφερομένων είναι αναγκαία, ενόψει και του ότι το άρθρο 205 ΚΠολΔ (χρηματική ποινή σε στρεψοδίκους), που, βάσει του άρθρου 40 ΠΔ 18/1989, έχει ανάλογη εφαρμογή και σε διοικητικές δίκες, σπάνια εφαρμόζεται. Σημαντικός δε λόγος της μη εφαρμογής του είναι ότι προϋποθέτει γνώση του προφανώς αβασίμου του ένδικου βοηθήματος ή μέσου, ενώ η καταβολή του παραβόλου δεν εξαρτάται από τέτοια προϋπόθεση.

30. Η ΕΕΔΑ προτείνει, ως μέτρο στήριξης των βαριά πληττομένων από την ανεργία, την εργασιακή ανασφάλεια και την απορρύθμιση των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, σε συμμόρφωση προς τις επιταγές των άρθρων 21, 22, παρ.

[08022012-AP-EN.PDF](#) . Το ποσοστό αυτό έχει εν τω μεταξύ προφανώς αυξηθεί, μαζί με το ραγδαία ανερχόμενο ποσοστό της ανεργίας, τη διαρκή δραστική μείωση μισθών και συντάξεων και την αποδόμηση του Κοινωνικού Κράτους. Βλ. και Σύσταση της ΕΕΔΑ, από 08.12.2011, «*Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων*», καθώς και σχετικό δελτίο τύπου, από 20.02.2012: www.nchr.gr .

¹³ Βλ. παρατηρήσεις σχετικά με το νομοσχέδιο που έγινε Ν. 3900/2010, ό.π.

1 και 5, και 25 του Συντάγματος, να καταργηθούν τα παράβολα, τουλάχιστον για τις εργατικές και κοινωνικο-ασφαλιστικές υποθέσεις, και να μειωθούν δραστικά για τις λοιπές υποθέσεις. Παράλληλα δε να αναδιοργανωθεί και να επεκταθεί ο θεσμός της νομικής βοήθειας, ο οποίος έχει αποδυναμωθεί, ενώ για τις διοικητικές δίκες δεν προβλέπεται καν. Η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει ότι έχει ήδη επιβαρυνθεί πολύ η πρόσβαση σε δικαστήριο με την επιβολή δικαστικού ενοήμου και για τις αναγνωριστικές αγωγές και προτείνει την κατάργηση της σχετικής διάταξης του άρθρου 70 Ν. 3994/2011, τουλάχιστον για τις ίδιες υποθέσεις. Τέτοια μέτρα ανταποκρίνονται και στις συστάσεις για λήψη μέτρων στήριξης των εργαζομένων στην παρούσα περίοδο κρίσης, που έχουν απευθύνει στην Ελλάδα τα αρμόδια όργανα της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, κατόπιν καταγγελιών της ΓΣΕΕ¹⁴.

31. Πρόσφατα, το ΣτΕ (601/2012) έκρινε με τη διαδικασία της «πilotικής δίκης» (άρθρο 1 Ν. 3900/2010) το ζήτημα της συνταγματικότητας του άρθρου 45, παρ. 2, του Ν. 3900/2010, κατά το μέρος που αυξάνει το παράβολο για το παραδεκτό προσφυγής, από 25 σε 100 ευρώ. Αποφάνθηκε δε ότι η υποχρέωση καταβολής παραβόλου αυτού του ποσού δεν αντίκειται ούτε στα άρθρα 20, παρ. 1, του Συντάγματος και 6, παρ. 1, ΕΣΔΑ, ούτε στην αρχή της αναλογικότητας, επειδή «δεν είναι κατά κοινή πείρα τέτοιου ύψους, ώστε να μπορεί να θεωρηθεί ότι παρεμποδίζει το δικαίωμα του διοικουμένου να προσφύγει ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων». Από την απόφαση αυτή, ενόψει και όσων προεκτέθηκαν (αριθ. 27-29), μπορεί να συναχθεί ότι παράβολο ανώτερο των 100 ευρώ (και μάλιστα 300-400 ευρώ) παρεμποδίζει το δικαίωμα προσφυγής σε δικαστήριο. Η κατάσταση όμως έκτοτε χειροτέρευσε και διαρκώς χειροτερεύει.

V. Η μεταβίβαση υποθέσεων σε μονομελή δικαστήρια

32. Το Σ/Ν προβλέπει τη μεταφορά μεγάλου αριθμού υποθέσεων σε μονομελή δικαστήρια και στα ειρηνοδικεία και την ίδρυση νέων μονομελών δικαστηρίων, όπως των μονομελών ποινικών εφετειών. Αυτό όμως επιφέρει μεγάλη αναστάτωση και αβεβαιότητα στο δικαιοδοτικό σύστημα και δημιουργεί

¹⁴ International Labour Conference, 100th Session, Geneva, June 2011, *Report of the Committee on the Application of Standards, Part two: Observations and information concerning particular countries*, 18 Part II/68-II/72, *Conclusions*.: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_157818.pdf.

σοβαρές αμφιβολίες για την ποιότητα της δικαιοσύνης που θα παρέχεται. Κατά γενική ομολογία, η διάσκεψη είναι πολύτιμο στοιχείο της δικαιοδοτικής λειτουργίας – ένα αναντικατάστατο «σχολείο», όπως τη χαρακτηρίζουν οι ίδιοι οι δικαστές.

VI. Αίτηση επανάληψης της διαδικασίας λόγω καταδίκης από το ΕΔΔΑ

33. Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την επέκταση της αίτησης επανάληψης της διαδικασίας, λόγω καταδίκης από το ΕΔΔΑ, και ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου (άρθρο 75 Σ/Ν, αντίστοιχο προς το άρθρο 23 Ν. 3900/2010). Απορεί όμως γιατί παραλείφθηκε η εισαγωγή του ένδικου αυτού βοηθήματος και ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων, όπου είναι επίσης απολύτως αναγκαίο.

34. Εξάλλου, η ΕΕΔΑ επαναλαμβάνει την πρότασή της, η επιτυχής αυτή ρύθμιση να επεκταθεί, *mutatis mutandis*, και στις περιπτώσεις που δικαστική απόφαση αντίκειται σε κανόνα του δικαίου ΕΕ, την παραβίαση του οποίου διαπίστωσε το Δικαστήριο ΕΕ, κατόπιν προσφυγής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά της Ελλάδας. Τέτοιες αποφάσεις του Δικαστηρίου ΕΕ, ενώ μπορεί να συνεπάγονται πολύ σοβαρές συνέπειες για το κράτος (υψηλό πρόστιμο), δεν ωφελούν τα θύματα της παραβίασης (όσους έχασαν τη δίκη κατ' εφαρμογή εθνικής διάταξης, που το Δικαστήριο ΕΕ έκρινε ασύμβατη με το δικαίο ΕΕ)¹⁵.

VII. Η ενδικοφανής προσφυγή παρέμεινε απλός τύπος που επιμηκύνει τις διαδικασίες ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων

35. Στις παρατηρήσεις της επί του νομοσχεδίου που έγινε Ν. 3900/2010, η ΕΕΔΑ επισήμανε ότι η ενδικοφανής προσφυγή, η οποία αποσκοπεί σε ελάφρυνση του φόρτου των διοικητικών δικαστηρίων, δεν εξυπηρετεί το σκοπό της, καθώς εξελίχθηκε σε απλό τύπο, χωρίς ουσιαστική εξέταση των υποθέσεων, και ότι είναι αναγκαίο να αξιοποιηθεί. Πρότεινε δε η ΕΕΔΑ, τα μέλη των αρμόδιων για την εξέταση της ενδικοφανούς προσφυγής οργάνων να είναι ανεξάρτητα από τις υπηρεσίες που εξέδωσαν την προσβαλλόμενη πράξη και να τους παρέχεται κατάλληλη επιμόρφωση.

¹⁵ Βλ. παρατηρήσεις ΕΕΔΑ στο νομοσχέδιο που έγινε Ν. 3900/2010, ό.π.

36. Το αρχικό κείμενο του Σ/Ν περιλάμβανε διατάξεις (άρθρο 68) με τις οποίες γινόταν προσπάθεια αναμόρφωσης και αναβάθμισης του θεσμού της ενδικοφανούς προσφυγής. Οι διατάξεις αυτές αφαιρέθηκαν. Έτσι, παραμένει αναλλοίωτος ένας θεσμός, που το μόνο αποτέλεσμά του είναι η επιμήκυνση του χρόνου εκδίκασης των διοικητικών υποθέσεων (βλ. πιο πάνω αριθ. 14, 22).

VIII. Η προσωρινή δικαστική προστασία στον τομέα της απασχόλησης

37. Το δικαίωμα σε προσωρινή δικαστική προστασία αποτελεί περιεχόμενο του δικαιώματος σε αποτελεσματική δικαστική προστασία που κατοχυρώνει το άρθρο 20, παρ. 1, του Συντάγματος¹⁶, η ΕΣΔΑ και το δικαίο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ)¹⁷ (βλ. και πιο πάνω αριθ. 3).

38. Το δικαίωμα σε προσωρινή δικαστική προστασία κατοχυρώνεται από το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ. Από την ίδια δε τη φύση της, η διαδικασία προσωρινής δικαστικής προστασίας δεν επιδέχεται καμία καθυστέρηση. Κριτήριο για την εκτίμηση της λογικής διάρκειας της προσωρινής διαδικασίας αποτελεί το διακύβευμα της δίκης για τον προσφεύγοντα στη Δικαιοσύνη¹⁸.

39. Στην περίπτωση απόλυσης εργαζομένου, η δυνατότητα και η ταχύτητα της προσωρινής δικαστικής προστασίας έχει ιδιαίτερη σημασία, ενόψει και της προστασίας από απόλυση που επιτάσσουν ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (άρθρο 30) και διάφοροι κανόνες του παράγωγου δικαίου της ΕΕ.

40. Τόσο η ΕΣΔΑ όσο και το δικαίο της ΕΕ επιβάλλουν την ικανοποίηση του δικαιώματος σε προσωρινή δικαστική προστασία από τον εθνικό δικαστή, ανεξάρτητα από το αν συντρέχουν οι τιθέμενες από το εθνικό δικαίο προϋποθέσεις παροχής της προσωρινής προστασίας.

41. Συνεπώς, τα προαναφερόμενα δικαιώματα ισχύουν οπωσδήποτε στην ελληνική έννομη τάξη, βάσει του Συντάγματος, της ΕΣΔΑ και του δικαίου της ΕΕ, και τα ελληνικά δικαστήρια οφείλουν να τα προστατεύουν. Εντούτοις, το Σ/Ν θα έπρεπε, για λόγους ασφάλειας δικαίου, να προβλέπει τη δυνατότητα να διατάσσεται η προσωρινή απασχόληση του απολυθέντος σε περιπτώσεις που

¹⁶ ΕΑ ΣτΕ 718/1993, 496/2001.

¹⁷ ΔΕΚ 19.6.1990, υπόθ. C-213/89, *Factortame*, Συλλ. 1990, 2433.

¹⁸ ΕΛΛΑ *Voca κατά Βελγίου* 15.11.2002.

ζητείται η αναγνώριση της ακυρότητας της απόλυσης. Παράλληλα, θα πρέπει να δίδεται προτεραιότητα στην εκδίκαση τέτοιων υποθέσεων, ώστε να αίρεται το συντομότερο η ανασφάλεια που δημιουργήθηκε. Τα μέτρα αυτά είναι ιδιαίτερος αναγκαία στην παρούσα περίοδο οικονομικής κρίσης, προς ικανοποίηση θεμελιωδών δικαιωμάτων των εργαζομένων, αλλά και προς το συμφέρον των πληττόμενων από την κρίση μικρομεσαίων επιχειρήσεων.

ΙΧ. Ευκαιρία κατάργησης της προνομιακής κατάταξης των απαιτήσεων των φορέων κοινωνικής ασφάλισης

42. Η κατάρτιση του Σ/Ν ήταν ευκαιρία να καταργηθεί η προνομιακή κατάταξη των φορέων κοινωνικής ασφάλισης σε πλειστηριασμούς στην ίδια τάξη με τις εργατικές απαιτήσεις, που εισήγαγε το άρθρο 41 Ν. 3863/2010. Η διάταξη αυτή αντίκειται στις Διεθνείς Συμβάσεις Εργασίας 95 και 173, που επιβάλλουν την κατάταξη των εργατικών απαιτήσεων σε υψηλότερη βαθμίδα από τις εκείνες των φορέων κοινωνικής ασφάλισης. Γι'αυτό το ζήτημα η ΓΣΕΕ υπέβαλε καταγγελία στα αρμόδια όργανα της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας¹⁹.

Χ. Ποινική δίκη: Η συμμετοχή του δικαστή του οποίου ζητείται η εξαιρέση στη σύνθεση που αποφαινεται για την αίτηση εξαιρέσεως

43. Το άρθρο 26 του Σ/Ν, τροποποιώντας διατάξεις των άρθρων 16, 17 και 20 ΚΠοινΔικον, προβλέπει ότι σε διάφορες περιπτώσεις που ζητείται εξαιρέση δικαστή, αποφαινεται σχετικά με την αίτηση το δικαστήριο ή συμβούλιο στο οποίο υποβάλλεται η αίτηση, στην ίδια συνεδρίαση, με την ίδια σύνθεση. Διευκρινίζει δε η Αιτιολογική Έκθεση του Σ/Ν, ότι «δεν χρειάζεται να παραπέμψει την αίτηση σε άλλο δικαστήριο, στο οποίο δεν μετέχει εκείνος του οποίου ζητείται η εξαιρέση». Όπως υπενθυμίζει όμως το ΕΛΔΑ, βασικό στοιχείο της αμεροληψίας του δικαστηρίου είναι η θεμελιώδης αρχή, ότι *«κανείς δεν μπορεί να είναι κριτής σε δική του υπόθεση»*²⁰. Συνεπώς, οι πιο πάνω διατάξεις αντίκεινται στο άρθρο 6 ΕΣΔΑ και το άρθρο 20, παρ. 1, του Συντάγματος.

¹⁹ Βλ. Report III (1A). Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, 2011, σελ. 656.

²⁰ ΕΛΔΑ Κυπριανού κατά Κύπρου, 15.12.2005, σκ.127.

XI. Αντίθετη προς το Σύνταγμα και το δικαίο ΕΕ η στέρηση του δικαιώματος άδειας των δικαστικών λειτουργών

44. Κατά την ισχύουσα παρ. 1 του άρθρου 44 Ν. 1756/1988 (Οργανισμού Δικαστηρίων): «Στον δικαστικό λειτουργό, ύστερα από αίτησή του και εφόσον το επιτρέπουν οι ανάγκες της υπηρεσίας, είναι δυνατό να χορηγηθεί άδεια: α) μέχρι ένα μήνα, αν έχει δημόσια υπηρεσία τουλάχιστον ενός έτους, και β) μέχρι δεκαπέντε μέρες, αν έχει δημόσια υπηρεσία τουλάχιστον δύο μηνών». Εξάλλου, κατά την ισχύουσα παρ. 11 του ίδιου άρθρου: «Δικαστικός λειτουργός δεν έχει δικαίωμα να κάνει χρήση δικαστικών διακοπών ή κανονικής άδειας, εφόσον, κατά την κρίση του οικείου προϊσταμένου, υπάρχει κίνδυνος ουσιώδους καθυστέρησης στην έκδοση της απόφασης ή του βουλεύματος σε επείγουσα υπόθεση, εκτός αν συντρέχουν λίαν σοβαροί λόγοι υγείας».

45. Το άρθρο 7 της Οδηγίας 2003/88/ΕΚ «σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργανώσεως του χρόνου εργασίας», όπως έχει ερμηνευθεί από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ), ήδη Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ), παρέχει σε κάθε εργαζόμενο δικαίωμα ετήσιας άδειας με αποδοχές τουλάχιστον τεσσάρων εβδομάδων, η οποία δεν μπορεί να αντικατασταθεί από χρηματική αποζημίωση, εκτός από την περίπτωση λήξης της σχέσης εργασίας. Το άρθρο αυτό, όπως και ολόκληρη η Οδηγία, έχει εφαρμογή στον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα και δεν επιδέχεται εξαιρέσεις (άρθρο 1 παρ. 3 Οδηγίας).

46. Το προαναφερόμενο δικαίωμα σε ετήσια άδεια αποτελεί έκφραση θεμελιώδους αρχής του κοινωνικού δικαίου της ΕΕ και παρέχεται σε κάθε εργαζόμενο ως ένα *minimum* αναγκαίο για την προστασία της υγείας και ασφάλειάς του. Τα κράτη μέλη μπορούν να καθορίσουν τις λεπτομέρειες άσκησης του δικαιώματος αυτού (π.χ. τον χρόνο κατά τον οποίο θα ληφθεί η άδεια στη διάρκεια του ημερολογιακού έτους). Δεδομένου όμως ότι το δικαίωμα αυτό πηγάζει ευθέως από το δικαίο ΕΕ, τα κράτη μέλη δεν μπορούν να το περιορίσουν ή να το ματαιώσουν ή να εξαρτήσουν την ικανοποίησή του από οποιαδήποτε προϋπόθεση, συμπεριλαμβανομένης και της προϋπόθεσης συμπλήρωσης μιας περιόδου προηγούμενης υπηρεσίας.²¹ Το δικαίωμα σε ετήσια άδεια, με την προαναφερόμενη έννοια, κατοχυρώνει και το άρθρο 31 παρ. 2 του

²¹ Βλ. ιδίως την απόφαση ορόσημο ΔΕΚ 26.6.2001, C-173/99, *BECTU*, Συλλ.2001, I-4881.

Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, ο οποίος, βάσει του άρθρου 6 παρ. 1 ΣυνθΕΕ, όπως τροποποιήθηκε με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, απέκτησε από 1^ης Δεκεμβρίου 2009 την ίδια ισχύ με τις Συνθήκες.

47. Έτσι, η προαναφερόμενη διάταξη της παρ. 1 του άρθρου 44 Ν. 1756/1988, στο μέτρο που προβλέπει δυνητική χορήγηση της ετήσιας άδειας (εφόσον το επιτρέπουν οι ανάγκες της υπηρεσίας) και εξαρτά τη διάρκειά της από προϋποθέσεις διάρκειας της υπηρεσίας, είναι ευθέως αντίθετη προς το δικαίω ΕΕ, και συνεπώς ανίσχυρη. Ικανοποιούνται όμως οι απαιτήσεις του δικαίου ΕΕ, εφόσον λαμβάνεται η απαιτούμενη από την Οδηγία πραγματική άδεια τεσσάρων εβδομάδων στη διάρκεια των δικαστικών διακοπών.

48. Ευθέως αντίθετη προς το δικαίω ΕΕ, και συνεπώς ανίσχυρη, είναι και η διάταξη της παρ. 11 του ίδιου άρθρου, η οποία στερεί, με ορισμένες προϋποθέσεις, τους δικαστικούς λειτουργούς από το δικαίωμα σε ετήσια άδεια που τους παρέχει το δικαίω ΕΕ.

49. Το άρθρο 91 του Σ/Ν, που αντικαθιστά την παρ. 11 του άρθρου 44 Ν. 1756/1988, αφαιρεί την τελευταία φράση της παραγράφου αυτής («εκτός αν συντρέχουν λίαν σοβαροί λόγοι υγείας») και προσθέτει λόγους περιορισμού ή στέρησης των δικαστικών διακοπών. Έτσι, η διάταξη αυτή του Σ/Ν, στο μέτρο που στερεί τον δικαστικό λειτουργό από την ελάχιστη ετήσια άδεια που του παρέχει το δικαίω ΕΕ, είναι ευθέως αντίθετη προς το δικαίω ΕΕ, και συνεπώς, εφόσον περιληφθεί στον νέο νόμο θα είναι ανίσχυρη.

50. Τόσο οι ισχύουσες διατάξεις των παρ. 1 και 11 του άρθρου 44 Ν. 1756/1988, όσο και η διάταξη του άρθρου 91 του Σ/Ν είναι αντίθετες και προς τις διατάξεις των άρθρων 21, παρ. 3, και 25, παρ. 1, του Συντάγματος, ερμηνευόμενες και υπό το φως του δικαίου ΕΕ.

XII. Αντίθετη προς το Σύνταγμα και το δικαίω ΕΕ η μείωση της γονικής άδειας των δικαστικών λειτουργών

51. Το άρθρο 89 του Σ/Ν μειώνει σε πέντε μήνες την εννεάμηνη άδεια ανατροφής παιδιού που χορηγεί το άρθρο 44 Ν. 1756/1988 στους δικαστικούς λειτουργούς. Η άδεια αυτή αποτελεί υλοποίηση των επιταγών του άρθρου 21, παρ. 1 και 5, του Συντάγματος για προστασία της οικογένειας και της παιδικής ηλικίας και για αντιμετώπιση του διαρκώς οξυνόμενου δημογραφικού

προβλήματος. Έτσι, εξυπηρετεί πολλαπλό σκοπό δημόσιου συμφέροντος, του οποίου η σημασία αυξάνεται σε εποχή οικονομικής κρίσης, όταν καθίσταται ολοένα δυσχερέστερη τόσο η δημιουργία οικογένειας όσο και η συντήρηση των υφιστάμενων οικογενειών. Συνεπώς, είναι ανεπίτρεπτη η μείωσή της.

52. Και στο δίκαιο της ΕΕ ισχύει η γενική αρχή της προστασίας της οικογένειας και της οικογενειακής ζωής, που ενέχει και την αρχή της εναρμόνισης οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής. Εκδήλωση της δεύτερης αυτής αρχής αποτελεί η Οδηγία 96/34/ΕΟΚ που επιτάσσει χορήγηση γονικής άδειας σε όλους τους εργαζομένους στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα. Αυτό επισήμανε και το ΣτΕ, όταν εφήρμοσε αυτήν την αρχή, σε συνδυασμό με τις επιταγές του άρθρου 21, παρ. 1 και 5, του Συντάγματος, για ν'αναγνωρίσει δικαίωμα γονικής άδειας στους δικαστικούς λειτουργούς βάσει του Κώδικα Δημοσίων Υπαλλήλων, πριν τους τη χορηγήσει ρητά ο Ν. 1756/1988 (βλ. ιδίως ΟΛΣτΕ 3216/2003, ΣτΕ 1 και 2/2006).

53. Η Οδηγία 96/34 περιέχει ελάχιστους κανόνες προστασίας των εργαζομένων με οικογενειακές υποχρεώσεις, χωρίς να θίγει την ανώτερη προστασία που τυχόν παρέχει η εθνική νομοθεσία, αλλά και δεν επιτρέπει τη μείωση του υφιστάμενου επιπέδου προστασίας. Έτσι, η μείωση της γονικής άδειας προσκρούει τόσο στο Σύνταγμα όσο και στο δίκαιο της ΕΕ.